

ket is kapott a száműzött. Előbbi ciánsavat, utóbbi pedig higanykloridot tartalmazott, ezek a gyomorban higancianiddá egyesültek, és ez a belsőleg keletkezett mérég okozta azt az izombénulást, amely a halál beálltához vezetett. Míg ezt a közvetlenül halálos mérgezést az eddigi források vegyészeti és orvosi elemzésével, a tünetek döntő hányadának a jelenlevők általi észlelésével és az 1840-es exhumálásakor előtalált holttest leírásával látja igazoltnak a szerző, a hosszabb távú, bevezető arzénmérgezést a bizonyítottan Napóleontól származó hajszálak újabb laboratóriumi vizsgálataival.

A továbbiakban Weider még a felületesen megindokolt egykori hivatalos halálokkal, a rákkal, majd Montholon grófjának alibi-teremtésével, végül a halállal kapcsolatosan terjesztett öngyilkossági variációval foglalkozik. Bemutatja ezután Montholon grófjának további életútját és kitér a Sasfiók, (II.) Napóleon reichstädti herceg 1832. július 22-én Schönbrunnban bekövetkezett, ugyancsak rejtélyes, mérgezési gyanúra utaló jelek közti halálára, amelyben ismételt Montholon grófia játszható szerepet. Befejezésül azokra a történelmi tényekre hívja fel a figyelmet, amelyek Montholon grófjának a Bourbonok részéről megnyilvánult és egészen 1848-ig tartó nagyfokú megbecsülését tanúsítják.

A könyv negyedik része „Tények és koholmányok” cím alatt először a halállal kapcsolatos összes eddigi felfogás cáfolatát adja. Ezután Weider a záró ötödik részben a Napóleon hajának 1960-as nagy-britanniai laboratóriumi vizsgálati dokumentumait, a száműzött császár halálát követő napon végrehajtott halottkémi szemle jegyzőkönyvének utólagos orvosi elemzéseit és felülbírálatát tartalmazó iratokat, az 1960 óta a vizsgálatba bevont további hat, hitelesen Napóleon-hajtincsel kapcsolatos laboratóriumi vizsgálati eredményeket, az FBI központi laboratóriumában 1995-ben megismételt hajelemzés jegyzőkönyvét teszi közzé, amelyek mind kétségtelenül alátámasztják Ben Weider új tudományos eredményeit. Végül összefoglalja téziseit, amelyek alapján számos nemzetközi tudományos elismerésben részesült.

A kötethez válogatott bibliográfia és névmutató járul. Ez esetben azonban nem ez, sem a jól kezelhető jegyzetapparátus az elsődleges, hanem egy hosszú évtizedek óta folytatott tudományos vita megnyugtató nyugvópontra jutása, Napóleon halála körülményeinek a természet- és orvostudományok bevonásával történt történettudományi tisztázása. Jó lenne, ha ez a nagy nemzetközi feltűnést keltett alapvető munka hamarosan magyar nyelven is a hazai érdeklődők rendelkezésére állna.

Zachar József

ÁCS TIBOR

MÉSZÁROS LÁZÁR

Az első magyar honvédelmi miniszter élete és munkássága

Vitézek, Várkapitányok, Hadvezérek, Generálisok

(Magyar Honvédség Oktatási és Kulturális Anyagellátó Központ, H. n. [Budapest], 1995. 80 o.)

Amikor 1988–1989-ben elkezdtek fújdogálni a rendszerváltás szelei, a Magyar Honvédségen belül többen is felvetették, ideje lenne a Vorosilov, Zsukov és más jeles internacionális hadfiak nevét viselő laktanyákat és alakulatokat némileg több hazai kötődéssel bíró katonák nevére átkeresztelni. Az akkortájt még Módszertani Központnak nevezett szervezet külön füzetet adott ki a névadónak javasolt személyiségek listájával. Az átkeresztelések aztán meglehetősen felemás módon sikerültek, a helyi vagy fegyvernemi kötődés nem mindig egyértelmű, s az alakulat- és laktanya-felszámolások lassan végképp áttekinthetetlenek teszik a helyzetet.

Az új névadókról közvetítettek (volna), illetve közvetítelnélnek ismereteket a sor- és hivatásos állomány részére azok a 3–4 íves életrajzi füzetek, amelyek egyik legutóbbi darabja Mészáros Lázárt, az 1848–49-es szabadságharc hadügy-miniszterét mutatja be. Az eddig megjelent 15 füzet között vannak jobbák és rosszabbak, ahogy az ilyen sorozatoknál lenni szokott. A szerzők nagyobbik része évek évtizedek óta foglalkozik a megörökített személyiség pályájával és korával, ám akadnak olyan (nem szakmabeliek által írott) füzetek, is, amelyek a Dörmögő Dömlötör Kiskönyvtárban sem jelenhettek meg. Reméljük, hogy a jövőben (ha a so-

rozat fennmarad) már csak a szakmai kvalitások lesznek a döntők a szerzők kiválasztásakor.

Ács Tibor alighanem Mészáros Lázár életpályájának és életművének legjobb ismerője. Legáltalább két évtizede foglalkozik az első hadügyér pályafutásával, szaktanulmányok és népszerűsítő írások sora jelzi ebbéli működését. Ő adta ki Mészáros Lázár 124 éven át kéziratban pihenő akadémiai székfoglalóját, a magyar hadtudományi irodalom egyik legérdekesebb alkotását. Nem lehetett könnyű feladat a Szerző számára az, hogy az évtizedek során felhalmozott óriási ismeretanyagot egy ilyen rövid kötetbe összesűrítsse, s főleg hogy ekközben az életpályá és az életmű minden fontos szakaszáról és kérdéséről az arányokat tekintetbe véve szóljon.

A magyar történelem első hadügyminisztere összesen 62 évet élt, ám e 62 év olyan sorsdöntő és sorsfordító eseményeket foglal magába, mint a napóleoni háborúk, a magyar reformkor, 1848–49 forradalma és szabadságharca, majd a neoabszolutizmus kora. Mészáros 1848 előtti pályája azt mutatja, hogy 35 év leforgása alatt a szorgalom és a megbízhatóság révén, kellő türelem birtokában milyen magasra jutott valaki a nem éppen belső mobilitásáról híres cs. kir. hadseregben. Mészáros családja polgári származású volt, csak apja, Mészáros (Fekete) János szerzett nemesiséget, a délvideki családoknál olyannyira jellemző módon, hadiszállítóként. A család, s így maga Mészáros Lázár is jobban kötődött a polgári értékrendhez, mint a nemesihez, noha a három Mészáros-fió, Dániel, Antal és Lázár már a feudális Magyarország nemesi jellegű foglalkozásai révén keresték előmenetelük útját. Ács Tibor azonban az I. fejezet előtt olvasható előhang címében joggal nevezi polgárkatonának Mészáros Lázárt, hiszen egész életpályája a tanú rá: Mészáros a polgári Magyarország létrehozását tekintette eszményképének, s amikor emigrációba kényszerült, nem – önmaga által gyakran ironikusan kétségbe vont – katonai talentuma, hanem polgári foglalkozások, földművelés, oktatás révén próbálta meg biztosítani megélhetését.

Az I. fejezet az életpályá 1796–1848 közötti szakaszát mutatja be. Az első alfejezetben a családról és az ifjúság éveiről olvashatunk, s pontos képet kapunk azokról a szellemi hatásokról, amelyek Mészáros Lázárt tanulmányai során érték. Mészáros fiatalon, 17 éves korában állt be a cs. kir. hadseregbe, s az, hogy négy évvel idősebbnek tüntette fel magát, azt mutatja, hogy korához képest fejlett fiatalember lehetett. Először egy önkéntes lovasosztály főhadnagya volt, s az 1814–1815. évi hadjáratokban szerzett hadi tapasztalatokat. 1816-ban átvették a cs. kir.

hadsereg tényleges állományába, s 1837-ig a 7. huszárezredben szolgált. 10 év kellett ahhoz, hogy megkapja másodosztályú lovasszázadosi kinevezését, s újabb 11 év ahhoz, hogy a legalacsonyabb törzstiszti rendfokozatot, az őrnagyit megkapja. (Ez is jelzi, mennyire lelassultak 1815 után a katonai karrierok a cs. kir. hadseregben) 1837-től az 5. huszárezredben szolgált, s itt újabb hét év telt el alezredesi kinevezéséig, majd kevesebb, mint egy év alatt kapta meg az ezredesi rangot. A gyors karriert az ezred másodtulajdonosának, a neves hadvezérnek, Radetzky tábornagnak a pártolása magyarázza. (Az emigrációt tárgyaló fejezetből kiderül, hogy Mészáros Törökországból Radetzky közvetítésével intézte levelezését.) Ács Tibor nem elégedett meg a katonai karrier rekonstrukciójával, hanem külön fejezetben szól Mészáros közéleti ténykedéséről, Széchenyihez és a magyar reformellenzék más tagjaihoz fűződő kapcsolatáról, a magyar Tudós Társaság tagjaként kifejtett ténykedéséről.

Mészáros 1847 végén érzékelte, hogy a következő év nagy változásokat hoz a kontinens, s az ezrede állomáshelyéül szolgáló észak-itáliai területek életében. A második fejezet 1848–49-es ténykedéséről ad képet. 1848 márciusában átélt a milánói forradalmat s a cs. kir. hadsereg ezt követő visszavonulását. Útközben értesült arról, hogy a független felelős magyar kormányban őt jelölték a hadügyminiszteri tárca betöltésére. Az 1848. III. törvénycikk nem teljesen egyértelmű szövege s az ebből következő értelmezési különbségek miatt Mészáros csak 1848 májusában tért haza Magyarországra, s május 23-án vette át tárcáját.

Mészárosnak – mint ezt a Szerző is jelzi – nem volt könnyű dolga. Miniszterársai többségéhez hasonlóan a közvélemény vele szemben is túlzó várakozásokat táplált, s közben az önálló magyar hadügy megteremtéséhez és elismertetéséhez szükséges eszközöknek igencsak szűkben volt. Mészáros – ha ténykedése nem is mérhető Batthyány, Kossuth vagy Szemere munkásságának mértékével – lényegében megfelelt feladatának. Noha a hadügyminisztérium szervezeti kereteinek kialakítása hazatérésekor már megtörtént, tagadhatatlan érdeme, hogy az újabb és újabb szervezeti átalakítások során, s az ezekkel járó zavarok ellenére a minisztérium a Batthyány lemondását, majd a kormányzat Debrecenbe való távozását követő hónapokban is működőképes maradt. Szakmailag kiérlelt, de kompromisszumos irányú miatt az országgyűlési többség számára is elfogadhatatlan katonaillesítési törvényjavaslata miatt rengeteg igazságtalan támadásban volt része. Ám

ezeket ugyanolyan belenyugvással és iróniával fogadta, mint a balszerencsés katonai ténykedését ért kritikákat és élceket. Mészáros kétségkívül a formák embere volt, ezzel magyarázható tucatnyi összeütközése Kossuthtal, ám soha nem vesztélyeztette a formák kedvéért az ügyet. Amikor többé nem tudta összeegyeztetni a törvényességről alkotott fogalmát a politikai szerepvállalással, inkább félreállt, mint tette ezt 1849. április 14. után. Nem játszott azonban „haragszom-rádot”, hiszen május 6-ig ideiglenes hadügyminiszterként vitte korábbi tárcáját, s előbb a honi tisztképzés beindítása érdekében működött, majd 1849 júliusában kénytelen-kelletlen egy hónapig viselte a fővezéri tárcát is.

Mészáros a temesvári vereség után emigrációba indult, s mint a cs. kir. hatóságok által főbűnösnek minősítettek egyikét, a török hatóságok őt is Kütahiába internálták. Csak 1851-ben szabadult, s addig – ahogy ez a Szerző adataiból kiderül – egyike volt az emigrációt összetartó személyiségeknek. Mészárost mindenki becsülte, s ezt a megbecsülést csak tovább növelte, hogy 1850 után sem avatkozott az emigráción belül folyó, sokszor kicsinyes vitákba. Megvolt ugyan a véleménye Kossuth diktatori allűrjeiről, de ha már nem tudott tenni az egységért, legalább a széthúzást nem akarta elősegíteni. Emlékirataiban ugyan – néhány kivétellel – kíméletlen bírálatot gyakorolt volt küzdőtársai fölött, de ezeket nem tette közzé. Emigrációs irodalmi tevékenysége egyike a legjelentősebbeknek: törökországi naplója, emlékiratai, a szabadságharc szereplőiről írott jellemrajzai, önéletrajzi töredéke vagy az emigráció feladatairól írott memorandum a többszáz oldalra rúgnak, ám egy részüknek semmilyen, más részüknek csupán csonka kiadása van. Csak remélni lehet, hogy a forradalom és szabadságharc közelgő 150. évfordulója alkalmat ad ezek megjelenítésére is (pl. a Zrínyi Kiadónál).

A Szerző szerint „igen vázlatos életrajz” jó összefoglalót ad Mészáros pályájáról. Értékelései kiegyenlítették, s Ács Tibor szerencsésen elkerülte a túlzott eszményítés jelentette buktatókat is. A vázlatosság és a terjedelmi korlátok azonban néhány félreérthető megfogalmazást is eredményeztek. Így indokolatlan délvidéki szerb felkelésről beszélni a Batthyány-kormány működésének első heteiben (29. o.). A Mészá-

ros hadügyminiszteri érdemeit taglaló bekezdésben nem ártott volna egy mondat arról, hogy a hadügyi önállóság kiharcolása Batthyány miniszterelnök 1848 májusi bécsi útjának eredménye volt. Félreérthető a Mészáros fővezéri kinevezéséről írott sorok. Mészárost ugyanis nem a június 29-i, hanem a július 1-i miniszter- és haditanács bízta meg a fővezérséggel; június 29-én a fővezér jelölt még Kiss Ernő volt. (52. o.) Mészáros július 27-én Kossuth társaságában nem Batthyány Kázmérral külfügy-, hanem Aulich Lajos hadügyminiszterrel találkozott. (54. o.) Szeged kiürítését követően Dembiński – saját bevallása szerint – valóban Erdélybe akart vonulni, de egy mondatot talán megért volna az, hogy a kormány legalább négyszer rendelte a fősereget Aradra, s Dembiński ennek ellenére vonult Temesvár alá (56. o.).

Szerencsés ötlet, hogy a jegyzetanyagban a szövegben szereplő személyekről és kevésbé ismert fogalmakról találunk rövid életrajzot. Ám e névmagyarázatok sora nem teljes. Kimaradt Friedrich Eder, Kollowrat ezredes (36. o.), Dessewffy Arisztid (44. o.), Bezerédj István, Kazinczy Gábor, Pálóczy László (46. o.), Rónay Jácint (62. o.), Viktória királynő, Thaly Zsigmond (63. o.), Batthyány Lajosné (64. o.), Dancs Lajos (65. o.), Puky Miklós (68. o.). A meglévő jegyzetek közül az utolsó kettő – a nyomda örödgének köszönhetően – eltűnt. A megmaradtakban is akad néhány névírás pontatlanság (Wisocki–Wysocki, Csányi–Csány, Josef Jellačić–Josip Jellačić). Melczer Andor 1848-ban még csak ezredes volt. Az OHB nem 1849. május 2-ig, csak április 14-ig gyakorolta a végrehajtó hatalmat. Vetter Antal nem Mészáros távollétében volt vezérkari főnök, hanem a jelenlétében is; távollétében helyettes hadügyminiszter volt. Mindezek a tévedések persze inkább a szerkesztésnek, mint a Szerzőnek tudhatók be, akár az is, hogy a képmellékletek egy részénél rejtélyes eredetű sorszámok szerepelnek. Aztán az olvasó rájön, hogy ezeket Rózsa György és Spira György kötetéből (Negy-vennyolc a kortársak szemével, Bp., 1973.) fotózták ki. Reméljük, hogy a sorozat következő darabjai valamilyen nagyobb gondossággal készülnek majd.

Hermann Róbert